

RETAULES I RETAULISTES A L'ESGLÉSIA DEL VENDRELL - I: L'OBRA DELS MASSALVÀ

SALVADOR ARROYO I JULIVERT

Una vegada acabada l'obra principal de l'edifici de la nova església (1732-1739), les diferents confraries i alguns particulars s'apressen a construir nous altars, imatges i retaules per enriquir el temple.

El primer retaule complet que s'instal·là en el nou temple fou el del Roser, que ja el 1738 fou traslladat de la capella del Roser annexa a l'antiga església vella, al seu setial definitiu, el braç dret del creuer.

Després, ja en la dècada dels anys quaranta, seran les confraries de Santa Anna i de la Minerva o Santíssim Sagrament les primeres a contractar retaules amb escultors i retaulistes del moment.

Uns d'aquests escultors retaulistes foren els Massalvà.

RETAULES I RETAULISTES A L'ESGLÉSIA DEL VENDRELL - I: L'OBRA DELS MASSALVÀ

1 - LA FAMÍLIA MASSALVÀ: ESCULTORS D'IGUALADA

Dos foren els membres d'aquesta família d'escultors que treballaren en l'església del Vendrell. En Josep Massalvà, major (pare), i el seu fill Josep Massalvà, menor.⁽¹⁾ Ambdós originaris de la ciutat d'Igualada.

Pel que fa al Massalvà pare, sabem que va treballar dos retaules al Vendrell. El de Santa Anna, entre el 1743-1744 (J. Ramon afirma que data del 1744). I havia començat ja el 1745 el retaule de Sant Isidre, en l'obra del qual sembla que va morir, el 21 d'agost del 1745.

Pel que fa a Josep Massalvà fill, sembla que va treballar també en el de Santa Anna, ja que consten pagaments fets per a l'obra del retaule, i el seu nom l'any 1749, quan el pare morí el 1745.

Va completar el retaule de Sant Isidre per encàrrec de la confraria de la Minerva. Recordem que en aquesta obra morí el pare. Massalvà treballà en aquesta obra entre 1745 i 1746 (J. Ramon afirma que duïa data del 1746) i, d'altra banda, en la dels administradors del 1746, dels quals rep els darrers pagaments.

Finalment, i també per encàrrec de la confraria de la Minerva, va esculpir el retaule de Santa Magdalena, entre 1748, any que rep els

primers pagaments, i 1750 (J. Ramon diu que és obra del 1750); els darrers pagaments encara els va rebre dels administradors de la confraria del 1752.

Pel que fa a l'origen igualadí dels Massalvà, podem aportar les següents proves documentals:

En els comptes donats pels administradors de Santa Anna del 1744 consta fet un pagament:

«per anar a Igualada pera buscar escultors 1 lliura 3 sous».

Pel que fa al pare, queda més clar que en els comptes donats per la Confraria de la Minerva el 1745:

«Joan Guell ha pagat a bon compte del Retaule de St. Isidro a Joseph Massalva Escultor de Igualada a 8 de mars del 1745».

Però encara rebla en clau la inscripció del seu òbit, fet als llibres sacramentals del Vendrell, en els quals consta amb data del 21 d'agost del 1745:

«Joseph Massalva major. Escultor de Igualada. Bisbat de Vich. treballant lo Retaule de St. Isidro de la parroquial Igl. de Sant Salvador de la vila del Vendrell Bisbat de Barcelona y lo dia vint y dos fonch enterrat en la sepultura comuna de la capella del St. Cristo de la Igl. de dita vila del Vendrell. No feu testament recomenant a son fill li fes lo funeral y sufragi a su disposissio.»⁽¹⁾

Tanmateix, cal destacar del document transcrit la referència al Massalvà fill, que, junt amb l'expressió «Major», dona a entendre ja clarament que el fill duïa el mateix nom que el pare com proven documents i pagaments fets amb posterioritat a la mort del primer.

M. Naranjo, en una interpretació lliure del text de la inscripció de l'òbit, n'altera l'ordre real «Joseph Massalva, escultor major d'Igualada.» i, en conseqüència, el seu contingut, de tal manera que, atenent a la transcripció d'en Naranjo, s'atribueix al pare Massalvà el càrrec «gremial» d'ésser *Escultor Major de Igualada*; dada que en absolut hom pot deduir del text original, en el qual l'adjectiu «Major», seguint el nom i cognom, equival a «Major de dies».⁽¹⁾

Pel que fa a l'origen també igualadí del Massalvà fill, ens el confirma el pagament fet pels administradors de la Minerva del 1749, els quals, i en donar comptes el 13 de setembre del 1750, fan constar:

«Agustí Guimerà ha pagat al Escultor de Igualada 25 lliures.»

Tot fent referència a un pagament a compte del Retaule de Santa Magdalena.

Altres dades a l'entorn d'aquesta família d'escultors, les recull n'Antoni Massanell,⁽²⁾ que ens informa de la presència d'en Josep Massalvà, escultor, l'any 1737 a Vilafranca del Penedès.

Les úniques referències que en tenim —apunta en Massanell— corresponen a l'any 1737: la mort d'un fill albat el dia 17 de febrer, i en la Llibreta de Comunió el trobem vivint a la plaça de l'Oli. La família estava composta per Josep Massalvà, Josep fill i Mariagna muller.⁽²⁾

Creiem que es tracta d'en Massalvà fill, i que l'etapa de residència vilafranquina deu respondre a motius de tipus professionals.

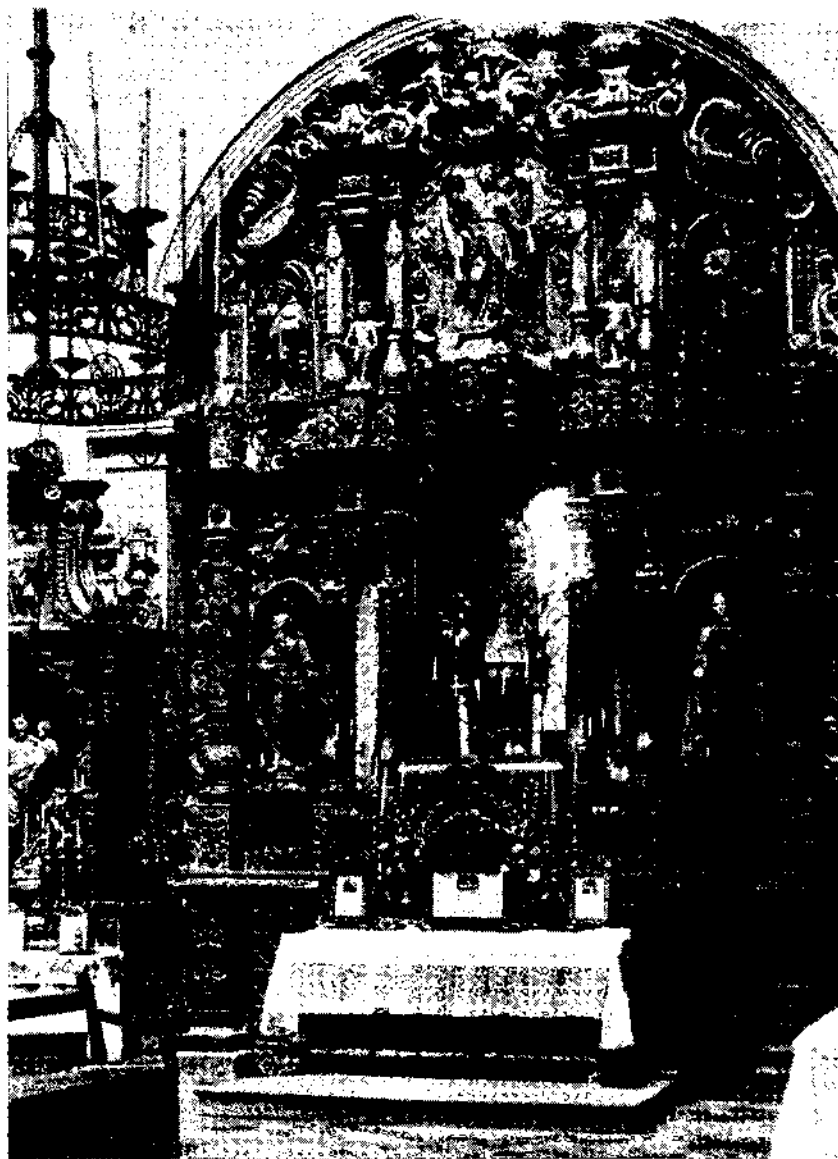
Tanmateix, en Manuel Bofarull i Terrades⁽¹⁸⁾ ens informa que «A la darrera pàgina del llibre de testaments d'Albinyana, hi ha una anotació feta pel rector Joan Gros (1814-1824), que diu 'Capella de S. Antoni. La Iglesia de S. Antoni fou feta per los particulars de la parroquia de Albiñana temps en que era rector lo Rnt. Pere Martir Giert (sic). Lo retaula fou fet en lo any 1737, essent regidor Felix Manyer, com consta de un recibo... de 7/1/1738, qual retaula fou fet per Joseph Masaiva de Igualada'.»

Pel que fa a d'altres membres d'aquesta nissaga d'escultors-retaulistes, ja en J. F. Ràfols⁽³⁾ recull a en Francesc Massalvà, del qual ressenya que era «Mestre fuster, escultor setcentista. En 1738 el gremi de 'peraires' de Igualada li encarregà un tabernacle per les processons del Sant Titular del altar de la dita confraria.»

Tanmateix, recull Ràfols,⁽³⁾ un altre escultor que podria ésser el mateix que l'anterior, tot i que el cognom està transcrit amb grafia prou diferenciada, ens referim a Francesc Massabà, del qual Ràfols ressenya: «Mestre fuster, escultor setcentista de Igualada, amb Manuel Galceran (en realitat Miquel, tal i com apunta en Massanell⁽²⁾) en 1788 va fer l'altar major de la parroquial de Santa Maria de Piera.»

*El Retable de Santa Anna, obra en la qual prengueren part els dos Massalvà, en dues etapes de construcció.
Fotografia de n'Isidre Güixens del 1928. Col·lecció de l'autor.*

La imatge gòtica de Santa Anna, en el cambril del retaule. Sens dubte, la peça de més valor del patrimoni artístic local fins al 1936. Ampliació aconseguida a partir de la fotografia del retaule que Isidre Güixens féu el 1928. Col·lecció de l'autor.

Pel que fa a l'etapa vendrellenca dels Massalvà, no podem afirmar que residissin a la vila. En primer lloc pels pagaments ja transcrits que fan referència al fet d'anar a buscar els artistes a Igualada, i en segon lloc pel fet que, a part de la inscripció de l'òbit del Massalvà pare, cap altra referència hem localitzat en els llibres sacramentals (ni bateig, ni matrimoni, ni òbit) en què aparegui el cognom Massalvà en l'època que ens ocupa.

2 - EL RETAULE DE SANTA ANNA

És la primera de les seves obres per a la parròquia del Vendrell. En el retaule, hi treballaren pare i fill en diferents i successives etapes.

El retaule de Santa Anna, tal i com arribà a nosaltres, fins al 22 de juliol del 1936, en què fou destruït, era el fruit de diferents fases o períodes de construcció; aquestes fases les podem dividir d'una manera simplificada en:

- A - Primera etapa 1739-1744**
- B - Segona etapa 1745-1755**
- C - Daurat del Sagrari**
- D - La construcció del Cambril 1796-1798**
- E - La restauració del 1899**
- F - Descripció de l'obra**

A - Primera etapa. 1739-1744

Aquest primer període arrenca el 1739, just l'any que s'acabaren les obres del nou temple, amb una colla de pagaments fets per l'administració de la Confraria de la Santa; per tal d'erigir ja uns altars «provisionals». Així consten en els comptes: «pagat a Pau Baldris de 2 jornals de la mesa de Sta. Ana 1 lliura 14 sous. De la mesa de St. Antoni 1 lliura 16 sous.»

Tanmateix, i ja el 1741, consta que:

«Joaquim Marqués ha pagat per pintar las gradas (s'entén de l'altar) 14 sous.»

Les primeres referències a la construcció del Retaule apareixen ja en els comptes donats pels administradors del 1743:

«Jaume Baldrís, escrivà: ha pagat per lo retaule de la sta. en lo any 1744 al escoltor 7 lliures, 13 sous, 6 diners».

Pel que fa als comptes donats pels administradors del 1744, consten ja tota una colla de pagaments realitzats per a l'obra:

«Jaume Baldrís (ja era escrivà el 1743, i és de nou ad. el 1744) paga a l'escultor als 4 d'octubre de 1744: 22 lliures, 29 sous».

«al dit (escultor) als 8 de novembre 12 lliures 12 sous.»

«per anar a Igualada pera buscar als escultors 1 lliura 3 sous.»

«per frontisas y panys de las portas del Retaule 10 sous.
Per un jornal de Mestre de casas 10 sous.»

Tanmateix i en els pagaments fets per un altre dels administradors, Josep Batlle, consta:

«Josep Batlle, fuster (recordem que la confraria de Santa Anna era la confraria dels menestrals i gent d'oficis).⁽⁶⁾

per 3 jornals al mestre Franco. Bels 1 lliura, 10 sous.⁽⁴⁾

«A Joseph Massaiva, Escultor a compliment del preu fet del Retaule de Sta. Anna 14 lliuras, 16 sous.⁽⁶⁾

«Per claus, aygua cuit y altres ajustas per dit retaule 3 lliuras, 6 sous.»

Tot fa pensar que l'obra s'enllestí ja el 1744. Així és que en Jaume Ramon i Vidales⁽⁵⁾ afirma que «el retaule de Santa Anna data de l'any 1744»; data que en Ramon degué veure esculpida en l'obra. De tota manera i en alguns casos la data que porten els retaules no és la d'acabament de l'obra, sinó la del daurat d'aquest retaule, del tal manera que entre la primera i la segona poden passar fins i tot més de deu anys; el termini podia ésser més o menys llarg, segons fos la capacitat econòmica de la confraria.

En el cas del de Santa Anna, semblen coincidir la data real de l'obra, segons documents, amb la gravada al retaule, no així en d'altres com ara el de Sant Antoni.

Semblen també corroborar el fet de l'acabament de l'obra la referència i els pagaments al mestre d'obres Francesc Bels, suposem que per assentar el retaule, i com passa amb el de Sant Isidre l'any 1745.

Finalment, els comptes deixen constància de la utilització del «aygua cuit», referit segurament al fet de deixar l'obra a punt per daurar.

B - Segona etapa. 1745-1755

Segons consta en els comptes de la Confraria de la Santa, un cop acabada la primera fase de l'obra del retaule s'inicià una segona de «Millors», a càrrec d'en Josep Massalvà, fill, segons demostren tota una colla de pagaments fets a l'escultor que s'allargassen durant tot el decenni 1745-55.

Ja el 1745 consten fets dos pagaments relatius al treball en l'obra:

«per anar a buscar al Escultor a Joan Guell 1 lliura, 16 sous.»
«per lo retaule ab dos partidas al escultor 5 lliuras 4 sous».

Cal tenir present, però, que aquests primers pagaments poden fer encara referència als darrers fets a Massalvà pare, per la primera part del retaule. Recordem que en aquest període 1744-45 en Massalvà treballa al Vendrell fins a la seva mort —21 d'agost del 1745— en el retaule de Sant Isidre.

No serà així en els pagaments que apareixen el 1746, en què consta expressament en els comptes que s'han iniciat noves obres:

«ha pagat per les millors del retaule de Sta. Anna 8 lliuras».

Tanmateix i en aquest sentit, el 1747 i 1748, en què consten respectivament:

1747 «pagat al escultor y per son gasto 10 lliuras».

1748 «ha pagat al escultor 4 lliuras 10 sous».

Finalment, en els comptes del 1749, se'ns identifica clarament l'autor d'aquesta segona fase del retaule. Els administradors del 1749, en donar comptes, el 18 de juliol del 1751, consta que:

«Jaume Miró paga a Joseph Masalva escultor 25 lliuras. promet pagar al escultor las sis lliuras restants.»⁽⁶⁾

Administrador de Sta. Anna de l'any 1749, ja enton Jaume Badier,
Espanyol, y Joseph Batlle Escultor, y Continua Joseph Oriol, mes
saren comptats als 15 de Abril de 1749.

Joseph Batlle fuyet en la mitja anada
aplega 34 et 16 q 30
Ha pagat per una part de altre y hauy
per la resta
Per 3 jornals a l'Escultor Bels 16 et 3 q
Per Joseph Masalvá Escultor a
cumpliment del preu fet
del Retaule de Sta. Anna 4 et 16 q
Per d'altres jornals y materials
per dit Retaule 5 et 6 q
Per una part de cap d'any y guarnicio
de fons de dit Retaule 1 et 3 q
27 et 2 q

Comptes de l'Ad. de Santa Anna del 1744, on consta que l'administrador Josep Batlle pagà a «Joseph Masalvá Escultor, a cumpliment del preu fet del Retaule de Sta. Anna» (Llibre de Confraria de Santa Anna. Arxiu P. del Vendrell).

Administrador de Sta. Anna de l'any 1749, ja enton Jaume Badier,
Espanyol, y Joseph Batlle Escultor, y Continua Joseph Oriol, mes
comptes als 15 de Abril de 1749.

Prims Jaume Miro en la mitja anada aplega 34 et 14 q
L'any Joseph Masalvá Escultor 25 et 2 q
86 centis pagat 3. q 32 q
Per per ceres ab altre part 4 et 3 q
Per unes ceres ab Escultor a
y altres jornals y materials per se venida 6 et 2 q
28 et 5 q
Per d'altres jornals y materials per se venida 20 et 4 q
Ha pagat ab ceres la mitja anada y guarnicio
de dit Retaule 1 et 3 q
Per Joseph Masalvá Escultor a
Ha pagat al fons de dit Retaule 6 et 4 q
Per a pagat ab ceres 1 et 2 q

Comptes de l'Ad. de Santa Anna del 1749, on consten els pagaments fets a Josep Masalvà fill, per la segona etapa de treball en el retaule de Santa Anna (Llibre de Confraria de Santa Anna. Arxiu P. del Vendrell).

Els pagaments a compte del retaule encara els trobem referenciats en els comptes donats per l'administració de la confraria durant el quinquenni 1750-1755, amb expressions tals com «pagat per lo retaule», o «pagat al escultor» el 1750-1752-1753. En d'altres anys els comptes especifiquen més clarament de quin retaule es tracta: així consta «pagà per lo retaule de Santa Ana» els anys 1751-1754-1755.

C - El daurat del sagrari

No tenim referències concretes a l'entorn del daurat de l'obra al llibre de comptes. Tan sols tenim referència que el 23 de febrer del 1766 es signa el contracte per «dorar lo sacrari de la reliquia de Santa Anna» per part del daurador Francesc Colat.

Manuel Naranjo⁽⁷⁾ sosté que «el 23 de febrer del 1766 es firma el contracte de daurar 'lo sacrari de la reliquia de Santa Anna', per part del daurador Joseph Virgili.»

Novament una interpretació «sui generis» del document del contracte porta a una alteració del seu contingut, ja que el citat document està clarament signat per «Francesc Colat dorador». Després del nom de l'artista, hi apareix el del finançador «fiansa (ó finansiá) Josep Virgili».

La confusió resulta més irònica quan hom, en voltar el full del mateix contracte, es troba amb tres rebuts signats per l'autèntic daurador, en cadascun dels quals signa «Francesch Colat, dorador.» —per triplicat—.

Què hi ha a l'entorn de la figura d'en Virgili? Segons el llibre d'Administració, en Joseph Virgili, marxant d'ofici, fou un administrador de la Confraria pels anys 1747-48-51-55. Així és que en Virgili, prou vinculat al quefer administratiu de la Confraria, s'encarregués del finançament del daurat del sagrari. Fa pensar-ho el fet que consten fets diversos pagaments a en Virgili com a administrador per d'altres administracions coetànies i posteriors a la seva.

Pei que fa al contracte diu textualment:

«Vuy día 23 de fabre 1766 se ha fet lo pacte en daurar lo Sacrari de la Reliquia de Santa Anna ab los pactes següents.

«Pmo. Ha de Daurar dit Sacrari dins y fora. mes ha de daurar la piana de la Reliquia junt ab los dos sans que y ha en dita piana, y dits dos sans estufats.

«mes ha de daurar y estofar lo San Antoni Abat, mes ha de encarnar los dos miñons y ha sobra lo Sacrari, mes ha de daurar y encarnar San Pelegrí, lo San Cristo y lo Angel de San Pelegrí; mes ha de platear sis candeleros.

«Lo preu es xixanta lliures, diem 60 lliures ab las pagas seguents la primera quaranta lliures que es lo dia demun dit, y las restants vint lliures quinse dias pasat Sta. Anna del demun dit any, mes que lo or sia del millor, mes prometo tenir feta tota la demun dita feyna vuyt dias pasat Pasqua del demun dit any y assegurat fins posat en lo Retaule.

«Franch. Colat dorador.

«fiansa Joseph Virgili.»

D - La construcció del cambril. 1796-1798

Després d'uns anys d'acabada l'obra principal, la confraria prengué la decisió de fer un cambril al retaule de Santa Anna. L'obra va realitzar-se entre 1796 i 1798, per la qual cosa els administradors del 1796 romangueren en el càrrec fins a la conclusió de l'obra, segons fa constar el mateix rector al final dels comptes del 1796.

Tanmateix i el 1797, consta:

«respecte de no haverse pogut acabar la obra del cameril y compondrer lo altar ab consentiment del Rector y Regidors se quedan los mateixos administradors.»

Finalment el mes de febrer del anys 1800 donen compte els administradors del 1798, i consta:

«respecte de quedar acabada la obra del cameril y compost lo altar de Sta. Anna se pasà a elegir nous administradors per servir à dita confraria.»

Així doncs, per fer el cambril s'hagué de desmantellar el retaule dels Massalvà, i s'hi van introduir segurament modificacions —per qüestió d'espai— a l'hora de muntar l'obra de bell nou.

El Cambril setcentista de Santa Anna va construir-se en l'espai que restava entre les jambes de l'arc, que emmarcava fins llavors el retaule. Un cop acabada l'obra, aquest fou plantat novament davant de l'arc, que

anteriorment l'havia emmarcat, amb l'afegitó a la part del peu de l'obra de dues portes que permetien l'accés per unes estretes escales de fusta.

M. Naranjo⁽⁸⁾ fa constar que «El cambril central del retaule de Sta. Anna fou realitzat el 1798, fent que sobresortís el mur de l'església vers el carrer.»

En realitat, com ja hem assenyalat, l'obra d'aquest primer cambril del segle XVIII no afectà per res el mur de l'església; tant és així que ni comptava amb cap finestra ni altre punt de llum exterior (la finestra, amb vitrall que arriba el 1936, s'obrí en la restauració del 1899).

En realitat el mur del temple sols fou modificat en el seu aspecte exterior —«fent que sobresortís el mur de l'església vers el carrer»— en la construcció de l'actual cambril, ja en la dècada dels anys quaranta del nostre segle, com denota clarament el tipus d'estructura i materials emprats.

E - La restauració del 1899

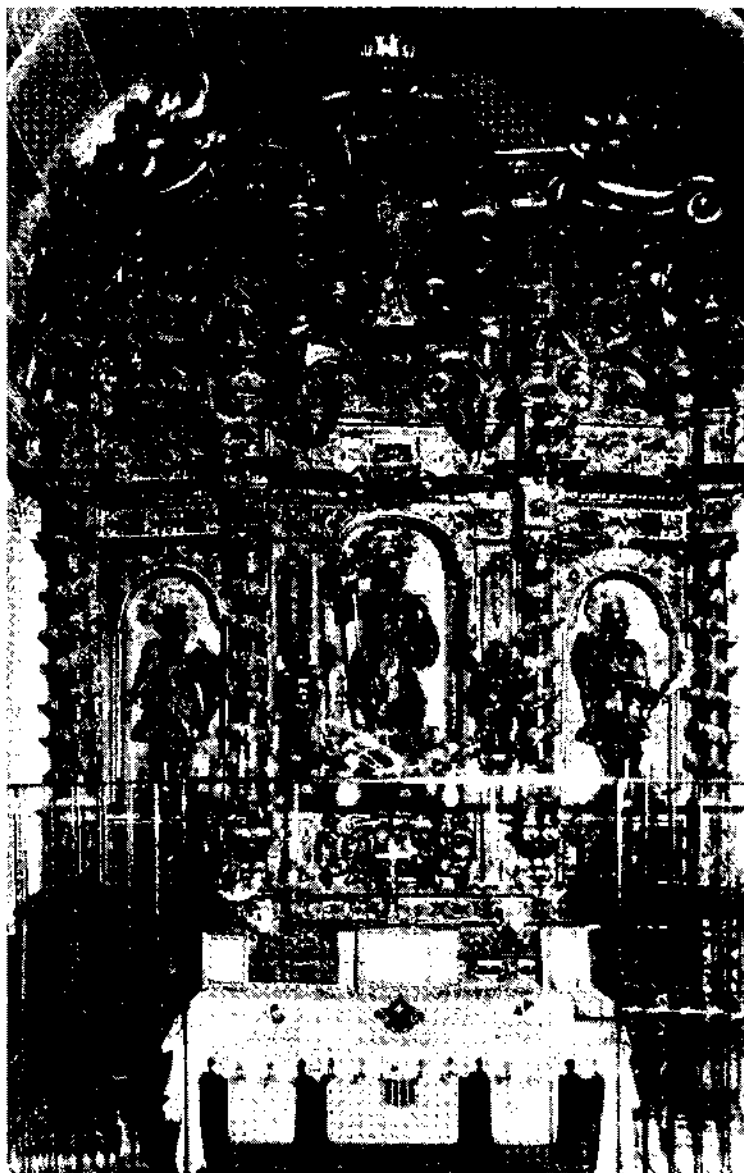
Al desembre del 1897, va prendre possessió del càrrec de rector Mn. Josep Guitat i Angelina, el qual, i segons fa constar al llibre *Crònica de la parròquia*⁽⁹⁾ fou l'iniciador de la restauració de l'altar i cambril.

Així ens ho explica aquest llibret:

«Al encarcarme del gobierno de esta parroquia obserbé con gran pena que el altar de la Patrona de la Villa estava muy descuidado.

«Por lo que mis deseos se encaminaron a lograr realzar dicho altar (...). Al efecto logre que a primeros de abril de 1899, aceptasen con gusto el cargo de Administradores los señores Pablo Palau y Calaf (Paulito Calaf: pare dels Palau-Rabassó); D. Juan Soler y Galofré (Masdengual); D. Juan Recasens Minguella (l'avi de Cal Roig del carrer Alt. fou el darrer Ad. que conservà a casa seva la imatge procesional de Santa Anna; d'on fou destruïda el juliol del 1936); D. Juan Soler y Pallares (Cobit)

«Despues de algunas conferencias con dichos señores acordamos limpiar el altar, retirar los angeles (del cambril), restaurar el camarín de la Santa, abrir un ventanal para que hubiese más luz y hasta se había pensado en cambiar la imagen por otra de mas esvelta; pero al ir a

El Retaule de Sant Isidre. Iniciat per Josep Massalvà pare i acabat pel seu fill el 1746.

Fotografia de n'Isidre Güixens del 1928. Col·lecció de l'autor.

despojarla de las vestiduras que con muy mal gusto desde tiempo immemorial le havian puesto nuestros antepasados, nos encontramos con una preciosa escultura de piedra, así que determiné restaurar la misma imagen con su peana y exponerla a la publica veneración despojada de las vestiduras. Hecha dicha restauración, se inauguró el día 22 de julio de 1899.»

Pei que fa als detalls de la restauració ens informem en els setmanari vendrellenc *Vendrellense*:⁽¹⁰⁾

«Con motivo de las reformas que van a practicarse en el camarín del altar de Santa Ana en nuestra Iglesia parroquial, se ha despojado á la imagen que allí se venera de los vestidos sobrepuestos (...) habiendose observado que dicha imagen es de piedra, de elegante talla, y su fecha probable de principios del renacimiento.»

En base a una ampliació fotogràfica de la referida imatge —que reproduïm en aquest estudi— ens permet assegurar que es tracta d'una preciosa escultura gòtica, potser la peça artística més valuosa de tot el patrimoni local; malgrat tot, fou esbocinada el 22 de juliol del 1936.

El mateix setmanari dues setmanes després ens informa que:

«Han tocado ya á su término las obras del camarín del altar de nuestra patrona Santa Ana. (...) El grandioso ventanal que se ha abierto en el mismo, decorado con vidrieras de colores, produce muy buen efecto, así como también la antigua imagen de piedra de la Santa ha sido restaurada muy acertadamente (...). También resulta más artística y elegante la nueva barabda de hierro que resguarda el camarín, habiendose, con muy buen acierto, quitado dos ángeles que había junto á la misma de gusto muy discutible y poco edificante.»⁽¹⁰⁾

Així doncs, el retaule fou netejat i el cambril seriosament reformat, s'hi obrí el finestral que donava al carrer del peix; tanmateix, es restaurà la imatge i es retiraren els dos àngels que Massalvà esculpí un a cada costat del sagrari, els quals va «encarnar» el Francesc Colat ja el 1766, segons consta expressament en el contracte «mes ha de incarnar los dos niños hi ha sobre lo Sacrari.»

F - Descripció de l'obra

Així és que després d'aquest llarg procés de canvis i restauracions va arribar a nosaltres l'obra escultòrica del Retaule de Santa Anna dels Massalvà.

Pel que fa a la descripció de l'obra, apleguem la que ens féu n'Isidre Totusaus i Alegret a l'agost del 1980, completada per Joaquim Vidal i Tous, l'estiu del 1986.⁽¹¹⁾

Podem dividir l'obra en tres carrers:

El Central: A baix i damunt la mesa de l'altar, el sagrari, que va daurar el 1766 en Francesc Colat i que contenia el relicari d'argent daurat de Santa Anna; el dia de la Santa —26 de juliol— era exposat al mateix altar a la pública veneració. Fou adquirit el 1763, i la piana daurada per Colat el 1766.

Sobre del sagrari, el cambril amb la imatge gòtica en pedra de Santa Anna, que anà vestida fins al 1899. En els comptes trobem anotats pagaments destinats a l'adquisició de vestits per a la Santa el 1765 i el 1819.

Ja en el segon pis del retaule, la imatge de Sant Miquel Arcàngel i sobre d'ell, en l'àtic ja del retaule, Déu Pare que dona la benedicció.

El carrer lateral dret: A baix al peu del retaule una porteta per accedir al cambril. Al damunt, ja en el primer pis del retaule, la imatge de Santa Quitèria (advocada contra la ràbia), l'única imatge de vestir del retaule, ja que les altres eren totes de talla. Sobre, ja en el segon pis, una imatge d'un màrtir, tocada amb la palma, que, malgrat tot, no ens han pogut identificar.

El carrer lateral esquerre: A baix al peu, també la porta de sortida del cambril. Al primer pis, la imatge de sant Joaquim. Sobre i ja en el segon pis, una imatge d'un sant que va vestit d'hàbit, però que, malgrat tot, no ens han pogut identificar.

Tots els carrers estaven separats i emmarcats per columnes estriades amb adornaments folials a la base i garlanes a la part alta; columnes que segueixen la línia de les emprades pel retaulista Josep Sunyer i Raurell —autor del retaule major d'Igualada contractat el 1718

junt amb Jacint Morató—. I el mateix tipus de columnes foren emprades també en el retaule del convent de Santa Clara de Vic el 1721, obra també d'ambdós artistes.⁽¹²⁾

Recordem, ara i aquí, la possible influència que en Sunyer i Morató i el seu retaule major d'Igualada pogueren tenir en els Massalvà com a artistes igualadins.

3 - EL RETAULE DE SANT ISIDRE

El retaule de Sant Isidre és la segona obra datada dels Massalvà al Vendrell. Per tal de simplificar l'estudi d'aquest conjunt escultòric dividirem l'exposició en:

- **A. L'obra. 1744-1746**
- **B. Daurat del retaule. 1751-1753**
- **C. Descripció i evolució fins al 1936**

A. L'obra. 1744-1746

El retaule de Sant Isidre és la primera de les obres documentades dels Massalvà per encàrrec de la confraria de la Minerva o del Santíssim Sagrament —Confraria dels Pagesos, mentre que la de Santa Anna ho era dels Menestrals—.

Sabem que el retaule s'inicià ja el 1744, ja que en els comptes donats pels ad. d'aquell any el 19 de setembre del 1745 consta:

«Joan Guell (Ad.) ha pagat a bon compte del Retaule de St. Isidro a Joseph Massalva Escultor de Igualada a 8 de mars del any 1745; 40 lliures».

Aquest pagament va ser fet encara al Massalvà pare; recordem que va morir al Vendrell «treballant lo retaule de Sant Isidro» el 21 d'agost del 1745.

Els administradors de l'any 1745, que donem comptes el 18 d'octubre del 1746, fa constar tota una colla de pagaments destinats a l'escultor i a l'obra del retaule:

Domingo Basso de la parroquia de Lagay 1744, que cobra
 Pedro de San Isidro de la parroquia de San Isidro de Lagay
 Nin y Joane Barau y Conuany Joane Boudonny y Salva
 Don Nho; amaren Compte al 12 de Febrer 1745.

Sr. Joan Sureda aplegat — 46 lb 12 grs.
 Ha pagat a Ben Compte del Retaule
 de St. Isidro a Joseph Massalvà
 Cultor de Sagrada y Man de l'
 any 1745. — 20 lb
 Ha pagat per l'obra plantada a l'any
 1745 igual.

Comptes de l'Administració de la Minerva del 1744, on consten fets
 pagaments a Josep Massalvà, escultor d'Igualada. «a bon compte del
 Retaule de St. Isidro», amb data del 8 de març del 1745 (Llibre de Confraria
 de la Minerva. Arxiu P. del Vendrell).

Domingo Basso de la parroquia de Lagay 1744, que cobra
 Pedro de San Isidro de la parroquia de San Isidro de Lagay
 Nin y Joane Barau y Conuany Joane Boudonny y Salva
 Don Nho; amaren Compte al 12 de Febrer 1745.

Sr. Mote de la parroquia de Ramon aplegat — 127 lb 13 grs.
 a pagat al Sr. — 17 lb 13 grs.
 Sr. a Josep de Masalvà
 Cultor per lo Retaule
 de Santa Magdalena — 2 lb 10 grs.
 Sr. a l'Comitè de donats
 Sr. a Josep de San Lla
 Mabat dos Rubens — 57 lb 10 grs.

Sr. Eiximó aplegat 5 lb 5 grs.
 a pagat al devisor
 Joan de — 5 lb
 y los 5 grs a pagat al Sr. de
 Sr. Pedra Masri com a pagat al de
 rador 50 lb del ditany que se
 aplega com per la obra de donats

Comptes de l'Administració de la Minerva del 1752, on consten fets
 pagaments a Josep Massalvà pel retaule de Santa Magdalena. I als
 dauradors vilafranquins Joan i Josep Puig per daurar el de Sant Isidro
 (Llibre de Confraria de la Minerva. Arxiu P. del Vendrell).

«per lo Retaule de St. Isidro al escultor 2 lliuras 18 sous.

«Al Escultor Joseph Massalva per lo retaule de St. Isidro 78 lliuras 5 sous 9 diners.

«Al Mestre Fco. Bels per acentar dit Retaule, 6 lliuras 1 sou.⁽⁴⁾

«per lo Retaule de St. Isidro al escultor 26 lliuras 8 sous.

«per lo Retaule de St. Isidro 32 lliuras, 13 sous.»

L'obra, doncs, sembla que l'acaba vers 1746 en Josep Massalvà fill, ja que, segons apunta Jaume Ramon,⁽¹³⁾ duïa data del 1746.

B. Daurat del retaule. 1751-1753

Pel que fa al daurat, podem apuntar que es va portar a terme entre 1751 i 1753.

Ja el 1751 apareixen els primers pagaments fets «al daurador»; l'any següent, el 1752, ja se'ns identifica els artistes —que eren dos— que dauraren l'obra:

«a Joan Puig daurador i a Joseph son germà ab dos rebudas 57 lliuras, 10 sous.»

«a pagat al daurador Joan Puig 5 lliuras.

«pagà al daurador 50 lliuras de dines que se aplegaren per la vila de devots.»

Encara els administradors del 1753 varen fer el darrer pagament: «al daurador 40 lliuras.»

Pel que fa a la identitat dels dauradors, Joan i Josep Puig, cal precisar que, tal i com apunta n'Antoni Massanell,⁽²⁾ es tracta de Joan i Josep Puig i Alegret, dauradors vilafranquins. Eren la tercera generació d'una nissaga de dauradors que s'inicia amb Josep Puig (?-1722), daurador de Cervera, avi. Segueix en Josep Puig i Cervera, pare dels dauradors de Sant Isidre.

Pel que fa als germans Puig, Massanell⁽²⁾ assenyala que en Joan mor el 8 d'agost del 1801 a l'edat de 77 anys; neix, doncs, el 1724. Quant

al Josep, ens diu que neix el 6 de juliol del 1724, per la qual cosa cal pensar en el fet que era bessó del Joan.

C - Descripció i evolució fins al 1936

Tanmateix i pel que fa a la descripció, apleguem també la que ens féu n'Isidre Tutusaus i Alegret l'agost del 1980, complementada amb la d'en Joaquim Vidal i Tous, l'estiu del 1986.⁽¹¹⁾

El retaule constava també de tres carrers, emmarcats per columnes, aquest cop llises, però guarnides amb garlandes gruixudes enroscades en hèlix al tronc.

El carrer central

Sobre la mesa, un baix relleu relatiu a la vida del titular, damunt, ja en el primer pis, la imatge de sant Isidre, en una fornícula emmarcada per dos «minyons», que sostenen un candeler, molt al gust de l'època.

Sobre, ja en el segon pis, sant Domènech, emmarcat també per dos «minyons».

El carrer lateral dret

A la pedrel·la, relleu de la vida del sant, al primer pis la imatge de Sant Ferran, damunt, ja al segon pis, una rica decoració de filigranes en relleu dins l'estil.

El carrer lateral esquerre

La mateixa distribució que el dret, tan sols amb la variant que la imatge del primer pis era la de sant Enric.

També en Tutusaus i en Vidal assenyalen que sobre de la mesa, als peus de sant Isidre, hi havia la imatge de la Mare de Déu de la Mercè. Tot i amb això, en l'única fotografia que conservem, la imatge no hi és, però corroboren el testimoni dels dos ex-escolans el fet que sí que apareix

l'escut dels mercedaris, tant a la mesa com brodat a l'estovalla de l'altar, prova patent de la presència de la imatge i de la seva relació amb el retaule.

Tamateix, tancava la capella de sant Isidre una reixa de ferro forjat, a l'igual que la de sant Sebastià, el del Roser i d'altres.

El conjunt havia estat restaurat a finals dels anys 20 —recordem que el 1928 es restaurà el del Roser i el del Natzaret, i el 1929 l'orgue. La fotografia de n'Isidre Güixens bé podria recollir el retaule després d'aquesta restauració, com és el cas del del Roser.

Fou destruït el 22 de juliol del 1936.

4 - EL RETAULE DE SANTA MAGDALENA

A - La Confraria de Santa Magdalena: una confraria d'estrangers

Segons apunta Manuel Naranjo,⁽¹⁴⁾ ja el 1513 es té constància de l'existència d'un altar dedicat a la «Beata Santa Magdalena».

Pel que fa a la confraria, no sabem la data exacta de fundació, però sí que ja existia el 1660 —any en què s'inicia el primer llibre de confraries existent— i que anava regida per dos administradors. El dia de la santa, 22 de juliol, se celebrava vot de poble i tenia bandera i tabernacle propis per a concórrer a les processons.⁽¹⁵⁾

Era una de les conegudes com a confraries d'estrangers, segons es desprèn del document relatiu a la visita pastoral, i datat del 4 d'agost del 1697:

«en dita visita fou suplicat a dit Rv. Visitador per la confraria los Ad. de la gloriosa Beata Magdalena; instituida y fundada en dita Igla. de S. Salvador de dita vila del Vendrell, se servis dit Sr. Visitador donar providencia pera que dita confraria estigue ben administrada (...) que com dita confraria es dels estrangers y nos troban confreres bastantament pera administrar.»

El Cuy dia 23 de Febrer 1766 se ha fet lo pacte en daurar lo sacrarí de la Reliquia de Santa Anna ab los pactes següents.

Prmo Ha de daurar dit sacrarí d'ine y Jora. mes ha de daurar la plana de la Reliquia Junts ab los dos vams que y ha en dita plana, y dit dos vams estufats. mes ha de daurar y estofar lo san Antoni Abat. mes ha de encarnar los dos minons, y ha sobre lo sacrarí. mes ha de daurar y encarnar san Pelegrí, lo san Ciriaco, y lo arxip del san Pelegrí, mes ha de Plasear un Candeleron. Lo seu es riparar d'unes dies botz ab las pagas següents lo primera quaranta Reuer que es lo dia demun dit, y las següents vint Reuer quince dia, parat sta Anna del demun dit Any. mes que lo oncia del Millor. mes moment tenia per tota la demun dia feyna vuyt dia parat Parquia del demun dit Any, y aveguat Any parat en lo Retaul.

Avon el Colat donador
Sancia Joseph Virgili

Contracte signat pel daurador Francesc Colat, el 23 de febrer del 1766, pel qual es comprometia a daurar el Sagrari de la Reliquia de Santa Anna (Arxiu Parroquial del Vendrell).

Encara en un segon document sobre la seva fusió amb la de la Minerva, datat l'1 de gener del 1740, consta més clarament de quins estrangers es tracta:

«Per quant la confraria de Sta. Magdalena segons lo Acte de sa primitiva erecció y fundació fos instituida y fundada per Estrangers francesos y estos hagan faltat y avuy en dia anava governada ja per forasters, ja per naturals; ja per menestrals, ja per pagesos.»

La Confraria de Santa Magdalena, fundada ja al segle XVIII, fou la confraria de la colònia francesa establerta al Vendrell. Recordem ara i aquí que l'emigració francesa —gascons i occitans— detectada al Vendrell s'inicia ja a les darreries del segle XIV fins gairebé el segle XVII.⁽¹⁶⁾

Ja a les darreries del segle XVII, la confraria està en crisi, la qual s'agreuja en les primeres dècades del segle XVIII, fins al punt que, per decret del bisbe de Barcelona, es refongué amb la de la Minerva el 1738.⁽¹⁵⁾

Tot i amb això el document definitiu de la fusió que conserva l'Arxiu Parroquial del Vendrell du data de l'u de gener del 1740, on consta que:

«La confraria de Sta. Magdalena de qui al devant perpetuament quedia unida a la confraria de la Minerva.»

Tanmateix el llibre de comptes de la Confraria consta en els darrers comptes donats el 25 de març del 1740: «la confraria de Sta. Magdalena esta era agregada a la Minerva».

B - El retaule

La confraria encara era independent i amb administració pròpia quan es féu la imatge de santa Magdalena, segons consta en els darrers comptes donats el 1740 pels ad. del 1738:

«ha pagat 28 lliuras per Sta. Magdalena al Escultor y daurador.»

Pel que fa a l'obra del retaule de la santa, fou encarregada ja per la confraria de la Minerva a l'escultor Josep Massalvà, fill. Sembla que l'obra s'inicià ja pels administradors del 1748, ja que aquests en donar

comptes, el 28 de juny del 1750, fan constar haver pagat a l'escultor ja 22 lliures, 12 sous i 6 diners.

Ja el 1749 consta «pagat al Escultor de Iguaiada 25 lliuras».

El 1750 «al Escultor per lo Retaule de Sta Magdalena 50 lliuras.»

Finalment, en els comptes del 1752, s'identifica l'artista: «a Joseph Massalva escultor per lo retaule de Sta. Magdalena 42 lliuras. 10 sous.»

Pel que fa al daurat sabem que va realitzar-se el 1761, ja que en els comptes d'aquell any consta que:

«Fco. Vidal ha pagat ab cera y daurador del retaule de Sta. Magdalena 76 lliuras; 17 sous; 4 dines.»

El retaule permanegué en la capella (tercera de la nau lateral dreta) fins al 1878,⁽¹⁷⁾ quan s'iniciaren les obres de l'actual capella del Santíssim Sagrament,⁽¹⁵⁾ construïda sobre part de l'antic fossar entre 1878-1880.

Desconeixem avui per avui què es va fer del retaule, i no tenim tampoc cap referència fotogràfica ni oral pel que fa a la seva estructura ni disposició.

NOTES

- (1) És corrent trobar en documentació antiga els adjectius major o menor, o encara «Major de dies», o «Menor de dies», emprats generalment per diferenciar entre pares i fills quan aquests duïen el mateix nom propi, ja que el segon cognom era escassament emprat com a element diferenciador.
- (2) MASSANELL I ESCLASSANS, Antoni: «Els artistes vilafraquins: pintors, escultors, dauradors. Seg. XV al XVIII. *Miscel·lània Penedesenca*, 1978. ins. Est. Penedesencs.
- (3) RAFOLS, J. F.: *Diccionario biográfico de artistas de Cataluña*. Barcelona, 1951.
- (4) Francesc Bels fou el mestre de l'obra de l'església del Vendrell 1732-1739. Per a més informació, Vid. «Fàbrica i construcció de la Capella del Roser del Vendrell» a *Miscel·lània 1990*.
- (5) RAMON I VIDALES, J. *Vendrell històric*, pàg. 174.

- (6) NARANJO, Manuel: *L'església arxiprestal del Salvador del Vendrell*. El Vendrell, 1991. Afirmar a la pàg. 108: «el retaule de santa Anna, obra dels fusters Josep Batlle i Josep Mas», informació que es repeteix —i amb prou convicció, per cert— a les pàgs. 96 i 101 de la mateixa obra.
En realitat Josep Batlle era un fuster vendrellenc de la segona meitat del segle XVIII, fou administrador de santa Anna (confraria dels menestrals) els anys 1744 i 1754, i com a administrador del 1744 féu el pagament a l'escultor Josep Massalva.
Pel que fa a la pretesa autoria d'en Josep Mas, val a dir que en els comptes de la santa tan sols consta un Josep Mas i és administrador de la confraria el 1752, on consta que: «Joseph Mas a pagat per lo retaule 7 lliuras 3 sous 3 dines.»
Per a més informació: Salvador Arroyo a: CORRIGENDA. *El 3 de Vuit*, 5-VII -1991.
- (7) NARANJO, Manuel: obra citada, pàg. 101. Vegeu més àmpliament a CORRIGENDA. *El 3 de Vuit* de 5-VII-1991.
- (8) NARANJO, Manuel: obra citada, pàg. 97.
- (9) Crònica de la Parròquia. Iniciada per n'Antoni Casellas, prev., i continuada per Josep Guitard, prev., pàgs. 20-21. A.P.V.
- (10) Setmanari *El Vendrellense* del 2 i 23 de juliol del 1899.
- (11) TUTUSAUS I ALEGRET, Isidre: *Isidro de cal Mata*, i Joaquim Vidal i Tous, *Canari*, ambdós foren escolans durant la dècada dels anys 20.
- (12) TRIADÓ, Ramon: *Hª de l'art català. L'època del barroc*, pàg. 177.
- (13) RAMON I VIDALES, J.: *Vendrell històric*, pàg. 179.
- (14) NARANJO, Manuel.: Obra citada, pàg. 97.
- (15) RAMON I VIDALES, J.: Obra citada, pàg. 179.
- (16) L'únic estudi sobre el particular ens l'aporta en Salvador Caralt i Salvó, encarregat de l'Arxíu Parroquial del Vendrell. EMIGRACIÓ FRANCESA I, II, III, publicat a *Full informatiu*, parròquia del Salvador del Vendrell, 31 d'agost, 7 i 21 de setembre del 1980.
- (17) NARANJO, M.: Obra citada, pàg. 104, afirma: «el retaule de Santa Magdalena, datat el 1750, va desaparèixer poc temps després donat que es va obrir la capella del Santíssim Sagrament, la qual ja figurava a la visita pastoral del 1777.»
Naranjo confon l'actual capella del Santíssim, edificada entre el 1878-1880, amb l'antiga capella setcentista, que era la del Sant Crist (després de la Puríssima fins al 1936).
- (18) BOFARULL I TERRADES, Manuel: «Rectorologi d'Albinyana», a *Miscel·lània Penedesenca*, 1991.
Segons ens informa el mateix Sr. Bofarull:
El rebut que s'esmenta és un paperet gairebé il·legible, de tintes esborrades i defectuós. Fa:
«Dich Jo lo baix firmat que confesso aver rebut de Felix Mayner (sic), Regidor del Binyana (sic), la suma y quantitat de onze lliuras, quatre sous, los quals son a bon compta del Retaula de Snt Antonio del Binyana y ditas rebo per compta de Joseph Masalba Escultor de Iqualada y per ser lo ber ho firmo. Arbós, 7 janer 1738.
Josep Roquer Aprt.»